

Patsch Ferenc

Az érett hit iskolája Karl Rahner szenvedés-értelmezése

Menekülés az elvontság csapdjából

„Mert minden elvont teológia egyszerűen a semmibe futna, ha nem emelkedne-oldódna fel önmaga is a *dologról* kimondott szavaktól az imádság [dimenziójá]ba, ahol talán meg is történhet az, amiről korábban csak beszéltünk.”¹ – E rövid idézet értelmezési kulcsot adhat Karl Rahner alább következő, szenvedéssel kapcsolatos gondolatainak megértéséhez – és talán nem is csupán ahhoz. Okkal feltételezhető ugyanis, hogy *általában véve is* kívánatos egy olyan megközelítés, amely egyfelől képes igaz szavakat mondani a „dolgokról”: vagyis behatóan ismeri a hagyomány klasszikus válaszait a nagy egzisztenciális és emberi problémákra, és tisztában van a filozófia- és teológiatörténet során különböző korokban tárgyalt kérdések hatástörténetével; másfelől azonban nem elégszik meg azoknak egyszerű megismétlésével. Pontosabban szólva: az „ismétlés” a szó heideggeri értelmében kívánatos. A *Wiederholung* itt azt jelenti, hogy a problémát, mindenkori identitása megőrzése érdekében meg kell változtatnunk, kérdés formájában újra fel kell vetnünk, „szabadon és ébren tartva azokat a belső erőket, amelyek azt mint problémát léte legmélyén lehetővé teszik”.² Ebből az következik, hogy a végső kérdésekre adott válaszok sohasem lehetnek végérvényesek, sohasem juthatnak nyugvópontra egyszer s mindenkorra, mindenki számára kielégítő megfogalmazásban. Az akadémiai teológia – s nem különben a filozófia is – azzal a veszéllyel fenyeget, hogy elvont, életidegen diszciplínává merevedik (mintegy az idők folyamán azzá „dermed”, azzá „alvad”), még ha kezdetben eleven és életteli volt is. Ennek legfontosabb, sőt talán egyetlen ellenszere a teológus számára, ha úgymond a „kimondott szavaktól” felemelkedik „az imádság [dimenziójá]ba”, ami egyébként jelentős pontokon a filozófiai kontemplációval rokon. Vajon teljesítheti-e feladatát az a teológia, amely nem teszi meg ezt a lépést: amely nem vezet imádságra, s amely nem (elsősorban) ettől várja a válaszokat, melyekkel az értelem vagy a teológia *önmagában* sohasem volna képes szolgálni?

Az alábbiakban a szenvedésre fogok rákérdezni; annak tényére és botrányára keresek teológiai magyarázatot. A válaszkeresés során – három pontban – Karl Rahner szenvedés-teológiáját hívom segítségül. Vezérfonalul a teológus egy kései, 1980-ból származó tanulmányát választottam, amely elsőként a *Schriften zur Theologie* tizennegyedik kötetének utolsó írásaként jelent meg *Warum läßt uns Gott leiden?* [Miért hagyja Isten, hogy szenvedjünk] címmel.³ A tanulmány kapcsán kitérek Rahner előadói hatására,

¹ Idézi Andreas R. Batlogg – Albert Raffelt: *Die Frage nach dem Leid*. In Karl Rahner: *Warum läßt uns Gott leiden?* Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2010, 62. A szerzők által megadott helymegjelölés azonban (*Sämtliche Werke* [a továbbiakban: SW] Band 30, *Anstöße systematischer Theologie*. Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2009, 686) téves.

² Vö. Martin Heidegger: *Kant und das Problem der Metaphysik* [1929]. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1951, 204.

³ Karl Rahner: *Warum läßt uns Gott leiden?* In uő: *Schriften zur Theologie* [a továbbiakban: *SchTh*] XIV. Benziger, Zürich, 1980, 450–466; in: SW 30, 373–384; különlenyomatban lásd Karl Rahner: *Warum läßt uns Gott leiden?* Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2010. A téma mai fontosságát a három magyar nyelven megjelent különböző fordítás is szemlélteti, lásd Karl Rahner: *Miért hagyja Isten szenvedni?* (Ford. Szegedi Nóra.) Pannonhalmi Szemle, 2013/2; Karl Rahner: *Miért hagyja Isten, hogy szenvedjünk?* (Ford. Németh Gábor és Gáspár Csaba László.) Sapientiana, 2013/1. 70–82; valamint (egy némileg eltérő szövegkiadás alapján) Karl Rahner: *A szenvedés szakadékos mélysége*. (Ford. Dévény István.) In Karl Rahner: *Hit, szeretet, remény. A lelki élet olvasókönyve*. Egyházfórum, Budapest – Luzern, 1991, 427–440. Az egyik fordító, Szegedi Nóra érdekes elemzést is írt: *Rahner és a teodícea problémája*. Pannonhalmi Szemle, 2013/ 2. 66–73.

szenvedésteológiájának tartalmi vonatkozásaira és végkövetkeztetésére. Ezután az istenkérdést Auschwitz botrányával szegeztem szembe. Végül utalok arra, hogy a szenvedés Rahner általi értelmezése kiemelten lelkipásztori jelentőségű vállalkozás.

Karl Rahner a szenvedésről

A szenvedés kérdésének szentelt Rahner-tanulmány eredetileg nyilvános előadás formájában hangzott el, annak szerkesztett változata. A téma iránt jelentős érdeklődés mutatkozott: a teológus müncheni Rahner Archívumban megőrzött személyes naptárjának tanulsága szerint 1980-ban és 1981-ben Karl Rahner négy alkalommal is beszélt a témáról szélesebb nyilvánosság előtt Németországban és Ausztriában.⁴

Ahelyett, hogy a szövegnek a kritikai kiadás révén újabban hozzáférhetővé vált redakciótörténeti részleteibe belemennék,⁵ az alábbiakban hadd tegyek kísérletet az egyik Rahner által tartott előadás „hangulatának” felidezésére.

a) *Rahner előadói hatása* – Köztudott, hogy egyetemi előadások alkalmával Rahner nemegyszer nehézkesnek – sőt némelyek számára egyenesen unalmasnak – hatott; nyilvános előadások alkalmával azonban – különösen, ha a hallgatóság részéről kedvező fogadtatást és nyitottságot érzékelt – képes volt felszabadultan és szabadon beszélni, miközben mit sem vesztett gondolatmenetének lebilincselő fegyelmességéből.

A fenti észrevételt könnyű bizonyítani. Egy egykori résztvevő ugyanis avatott tollal számol be Karl Rahner egyik, 34 évvel ezelőtt elhangzott előadásról. Az eseményre 1980. május 22-én került sor: a Bécsi Egyházmegye Katolikus Képzési Központjának meghívására az akkor 76 éves Karl Rahner *Miért hagyja Isten, hogy szenvedjünk* címmel tartott előadást. A zsúfolásig megtöltött Auditorium Maximum hallgatói között jelen volt egy fiatal egyetemi hallgató, Otto Friedrich, aki ma a bécsi központú „Die Furche” című osztrák hetilap „vallás, média és film” részlegének ügyvezetője. Akkori tapasztalatairól Friedrich két alkalommal is – Karl Rahner születésének 100 évfordulóján (2004-ben), valamint a folyóirat 60 éves fennállására kiadott jubileumi számban (2005-ben) – lelkes szavakkal számolt be a „Die Furche” hasábjain.⁶ Szavai erős személyes érintettségről árulkodnak: „...nem csak én voltam meglepve: [egy] vézna idős ember járt fel s alá a teremben, és ízekre szedte a teodícea valamennyi elterjedt magyarázatát. A dualizmus dialektikájáról, amely szerint minden jó a rosszal szembeni létet igényel, Rahner egyáltalán semmit sem akart mondani. Hevesen tagadta a szenvedés minden olyan magyarázatát, amely azt a természet elkerülhetetlen kísérőjelenségének tartja; ezután visszautasította azt a nézetet, miszerint a szenvedés a ‘vétkes szabadság hatása’, tehát, hogy a szenvedés azért van, mivel az ember bűnössé vált. Végül tagadta azt is, hogy a szenvedés ‘utalás’ volna az örök élet igazolására.”⁷

Tanulságos e tekintetben párhuzamot vonni egy időben hozzánk közelebb eső szöveggel: Richard Dawkins *Isteni téveszme* (2006) című pamfletjében (hiszen a kötetet szaktudományos műnek éppoly kevésbé lehet nevezni, mint filozófiainak)⁸ metsző iróniával rója fel oxfordi kollégájának, Richard Swinburn teológusnak, hogy a szenvedést alkalmasint

⁴ Rahner 1980 májusában Bécsben, júniusban Passauban, 1981 márciusban a tiroli Telfs-ban, 1982 januárjában pedig az Oberösterreich-beli Puchberg képzési központban beszélt a témáról. Az előadás eredeti kézírata a müncheni Karl-Rahner-Archívban: KRA I, A, 1028; a teológus naptárjának jelzete: KRA II, E.

⁵ Vö. SW 30, 852–853.

⁶ Otto Friedrich: *Die Antwort schuldig bleiben. Karl Rahner und die Frage nach dem Leid*. Die Furche, Nr. 9 (2004.02.26), 22; uő: *Verweigerte Antwort. Mit Karl Rahner die Frage nach dem Leid offen lassen*. Die Furche, Nr. 58 (2005.12.01), 54.

⁷ Otto Friedrich: *Die Antwort schuldig bleiben*, idézi Andreas R. Batlogg – Albert Raffelt: i. m. 66.

⁸ Legyen szabad e tekintetben saját tanulmányomra hivatkozni: *Görbe tükör a vallásnak. Az Isteni téveszme (2006) igazsága és igazságtalansága*. Vigilia, 2011/2. 93–102.

azzal akarja igazolni, hogy azt alkalomnak tekinti az emberi szolidaritás kifejezésére. Dawkins idézi, amint a neves teológus ezt írja: „Tegyük fel, hogy eggyel kevesebb ember ég meg a hirosimai atombombától. Annival kevesebb alkalmunk nyílt volna a bátorság és együttérzés kinyilvánítására.”⁹ A naivitásában is fülsértő érvelés kapcsán – melyet Swinburn feltételezhető jó szándéka sem ment – osztom Dawkins felháborodását.

Feltűnő, hogy Karl Rahner az érdeklődő hallgatóság részéről érett hitet feltételez – és bizonyos értelemben érett hitre *kényszerít* is. Talán nem meglepő, hogy ez az ikonoklaszta bátorság és *éthosz*, amivel a teológus a hamis (éretlen, infantilis) istenképek ledöntésére törekedett, ilyen mély benyomást tett: a beszámoló szerint vallási érettséget provokált és tartós hittapasztalat váltott ki. Rahner – Daniel P. Pekarske SDS találó szavával – „az érett hit atyja”-ként hatott hallgatóira és olvasóira, s talán ez teszi őt különlegessé a 20. század legnagyobb teológusegyéniségei között is. De hadd idézzem tovább az akkori fiatalember (ma: Dr. Otto Friedrich) beszámolóját: „Számomra, 19 éves fiatalember számára, ez a nem-válasz felszabadulás volt: a bizonyosságok és elsietett válaszok [ugyanis], amelyekkel az éppen magam mögött hagyott, nagyon konzervatív vallásoktatás szolgált, többé már nem tartottak ki. Az, hogy egy egzisztenciális kérdés megmaradhat kérdésnek – és ezáltal válasz nélkülinek –, *teenager* önmagam számára nagy vallási fellélegzés volt... A jelzett ‘találkozás’ Karl Rahnerral (...) számomra máig is meghatározó hitélmény maradt.”¹⁰

Legalábbis tanulságos, hogy Rahner végkövetkeztetése az előadás egyik hallgatójára éppen mint „nem-válasz” gyakorolt felszabadító hatást: „Az embereket szem előtt tartani annyit jelent (...), hogy nem etetjük őket előre elkészített válaszokkal, hanem hozzáteszük, hogy a kérdés ma is nyitott. Ez az alázat teszi Karl Rahnert aktuálisabbá, mint valaha” – így Friedrich.¹¹

De mi is volt az pontosan, ami ilyen elementáris erővel hatott Rahner szenvedés-teológiai előadásának e hallgatójára? E helyt időszerű lesz – legalább nagyvonalakban – az előadás tartalmának részleteibe is belebocsátkoznunk.

b) *Az előadás filozófiai-teológiai tartalma* – Karl Rahner kérdése egzisztenciális komolyságú: a szenvedés miértjére keres teológiai magyarázatot. A gondolatmenet során Rahner a filozófiai istentan négy hagyományos megoldáskísérletével vet számot, amelyek azonban – értékelése szerint – a végső mérlegen „elégtelenek, sőt felületesnek” bizonyulnak, és nem számíthatnak a becsületes vallásos gondolkodók szemében a teremtő Istennek a világban tapasztalható szenvedéssel szembeni „igazolására”.¹²

1. Az *első* „megoldás” értelmében egyesek a szenvedést olyan természetes kísérőjelenségnek tartják, amely mintegy szükségképpen együtt jár a világ fejlődésével. Eszerint amikor fájdalomról és halálról beszélünk, voltaképpen csak a „természet cselfogásáról” volna szó, olyan szükségszerű dologról, amely elkerülhetetlen a még több és még teljesebb élet érdekében. Eszerint végső értelemben az erkölcsi rosszat és a belőle fakadó szenvedést is szükségszerűnek kellene tekintenünk. Csakhogy ez a magyarázat felületes, sőt valójában embertelen is. Rahner szerint „[a]z a bűn, amely az auschwitzzi gázkamrákba való

⁹ Richard Swinburn: *The Existence of God*. Clarendon, Oxford, 2004, 264. Idézi – a „nagy imádkozás-kísérlet” kontextusában – Richard Dawkins: *Isteni téveszme*. (Ford. Kepes János.) Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2007.

¹⁰ Otto Friedrich tanúságtételének egyetlen „szépséghibája” van: téved az előadás dátumával kapcsolatban, amelyet 1978 őszére tesz, valójában azonban 1980 májusában került rá sor. Tehát az 1959-es születésű Friedrich nem 19, hanem 21 éves volt ez idő tájt, amint arról a katolikus sajtóhírügynökség 1980. május 23-ai vonatkozó híradása tanúskodik (Dr. Johann Wießensteiner baráti közlése alapján, Diözesanarchiv Wien, 2010.03.20). Lásd Andreas R. Batlogg – Albert Raffelt: i. m. 67.

¹¹ Otto Friedrich: *Verweigerte Antwort*, i. m.

¹² Az alábbiakban az idézés során Dévény István fordítását részesítem előnyben, vö. Karl Rahner: *Hit, szeretet, remény*, i. m. 427–435. Ugyanakkor közlöm a Sapientiana folyóiratban megjelent fordítást, valamint a *Schriften zur Theologie XIV*, 450–466=SW 30, 373–384 adatait is.

menetelésért felelős, nem hasonlítható ahhoz, ahogyan a vándorhangyák zuhannak a szakadékba”.¹³ Aki szeretné az emberi történelmet ártatlan színekben feltüntetni, az végső soron elárulja a személy méltóságát, az emberi szabadság értékét és az erkölcsi törvények abszolút erejét. Ez az út tehát nem vezet megoldásra.

2. *Másodszor*, sokan a világ szenvedéséért minden magyarázatot a szabadságra hárítanak. Itt a szenvedés, a fájdalom és a halál mindig, mindenütt és minden szempontból a teremtményi szabadság gonosz tetteinek eredménye. Csakhogy – érvel Rahner – a keresztény világnézet számára a teremtmény szabadsága nem annyira abszolút, önmagában álló, mint ahogy a teremtményi szabadság büszke és rátarti elméletei feltételezik. Sokkal inkább Istentől függő valóság: „Az ember és az angyal szabadsága teremtett szabadság, létében és mivoltában – képességeiben, tetteiben, lehetőségeiben és konkrét döntéseiben – Isten szuverén rendelkezése alatt áll.”¹⁴ Végső soron tehát Isten hordozza a teremtményi szabadságot (ezért szabad döntéseink legkisebb részletében is Istentől függünk), ám ugyanakkor szabadok is vagyunk, szabad döntéseinkért vállalnunk kell a felelősséget, nem háríthatjuk azt egyszerűen Istenre.

3. *Harmadszor*, szokás azt a – továbbra sem kielégítő – feleletet adni a szenvedés kérdésre, hogy Isten azért engedi meg a szenvedést, hogy kipróbálja és megtisztítson bennünket. Ez a nézet azonban – észrevételezi Rahner – egyáltalán nem ad választ a feltett kérdésre, több okból sem. Egyrészt, mivel a napalmbombák által szénné égett gyermekeknek éppenséggel semmi esélyük sem volt arra, hogy átmenjenek egy ilyen emberi érlelődési folyamaton. Rahner szerint: „Némi keserű hangvétellel még azt is mondhatná az ember, hogy csak a *széplelkek* képesek a szenvedésben emberi és keresztény érlelőerőt látni, azok, akik nem ismerik a végső ínséget, és önmaguk felé fordulva alapjában véve nyugodtan csiszolgathatják lelkük tükrét.”¹⁵ Másrészt azonban azok a keresztény aszkéták is következtelnek, akik egyfelől azt mondják, hogy a szenvedés forrása a bűn, ugyanakkor úgymond „lelkesen” (mintegy íróasztal mellől) magasztalják szenvedésekbe ágyazott létünket, mondván, hogy ez az igazi keresztény erények melegágya. Ez a „megoldás” sem tartható tehát, s nem szolgálhat segítségül egy hiteles módon hívő ember számára.

4. *Negyedszer*, Rahner elégtelennek ítéli a hagyományos magyarázatok közül azt is, amely arra hivatkozik, hogy a szenvedéssel telt élettörténet a halál utáni örök életben lel jutalomra. „Ez a *kitekintés* (...) [ugyanis] nem ad feleletet az alapvető kérdésre”, hiszen „a halál nem szükségszerű, ‘a halálnak nem kellett volna lennie.’”¹⁶ Mi tehát a megoldás?

Karl Rahner nem siet el a választ. Ehelyett felidézi Walter Dirks beszámolóját arról a látogatásról, amelyet a már halálos betegséggel küzdő Romano Guardinínál tett. Nehezen feledhető mondatok hangzottak el. Guardini elmondta ugyanis, hogy az utolsó ítéleten nem csupán kikérdezni hagyja majd magát, hanem ő maga is kérdezni akar. Bizakodva reméli, hogy az angyalok nem tagadják meg tőle a feleletet arra a kérdésre, amelyet „egyetlen könyv, a Szentírás sem, egyetlen dogma, a tanítóhivatal sem, egyetlen teológia – még a sajátja – sem magyarázott meg: Uram Istenem, miért vannak ilyen borzalmas kerülőutak az üdvösség felé, miért szenvednek az ártatlanok, miért a bűn?”¹⁷

5. Mi tehát a pozitív hozadéka Rahner válaszkísérletének? Az eredmény röviden így fogalmazható meg: a szenvedés felfoghatatlansága része Isten felfoghatatlanságának. A végső elemzésben ugyanis Rahner úgy véli, Guardini joggal nem talált feleletet a legnagyobb emberi problémára; hiszen „itt és most egyetlen választ tudunk adni: Isten szabad rendelkezése

¹³ I. m. 429. (Sapientiana, 2013/1. 75; *SchTh XIV*, 456=SW 30, 377).

¹⁴ I. m. 431. (Sapientiana, 2013/1. 77; *SchTh XIV*, 457=SW 30, 378).

¹⁵ I. m. 433. (Sapientiana, 2013/1. 78; *SchTh XIV*, 460=SW 30, 380–381).

¹⁶ I. m. 434. (Sapientiana, 2013/1. 79; *SchTh XIV*, 461–462=SW 30, 381–382).

¹⁷ I. m. 438. (Sapientiana, 2013/1. 82; *SchTh XIV*, 465=SW 30, 384).

felfoghatatlan”.¹⁸ Egyetlen végső értelemben legitim „válasz” létezik csupán: a kérdések terhét csak úgy tudjuk elviselni, ha maradéktalan tiszta szeretettel átadjuk magunkat Istennek. Nincs alternatíva, hiszen ha erre az önátadásra, erre a magafeledkező szeretetre nem vagyunk képesek, akkor nem marad más hátra, mint lázadozva és kétségbeesve vergődni a szenvedés képtelensége miatt. Rahner szavaival: „A szenvedés sötét szakadékába nem világít be senki más, csak Isten. Őt viszont akkor találja meg az ember, ha szeretete Isten felfoghatatlanságának elfogadására képesíti. Más út nincs, hiszen ha Isten nem lenne számunkra felfoghatatlan, már nem is lenne Isten. A szenvedés és halál problémájára végső értelemben nem adhatunk más választ, csak azt, hogy csendesen, szótlánul átadjuk magunkat Neki. Őbenne tűnik el a szenvedéssel kapcsolatos minden kérdésünk. Csakis őbenne, hiszen láttuk az előzőekben, mennyire elégtelenek emberi válaszaink (bár igaz, hogy mindegyik eljut egy határig, s addig használhatóak is).”¹⁹

Karl Rahner katolikus teológiai válasza szerint tehát a szenvedés miéértjére egyedül ebben a misztikába hajló hitben találunk magyarázatot és fogódzópontot. A teológus eszerint paradox megoldásra jutott: csak Isten megfoghatatlanságába kapaszkodhatunk. Igaz, ez sem ad logikai rendszerbe foglalható, intellektuálisan kielégítő, spekulatív választ a szenvedés miéértjének kérdésére, ám képessé tesz arra, hogy egzisztenciálisan helyt álljunk a szenvedéssel szemben. Ha hisszük ugyanis, hogy Isten – bár nem „magyarázta meg” a szenvedés miéértjét – egyszerűen Fiában, Jézus Krisztusban mintegy magára vette annak terhét, és ezzel megváltó értéket adott neki, közelebb kerülhetünk az áhított válaszhoz. Amióta tudom, hogy a Fiúisten kiitta a szenvedés kelyhét, tudhatom (remélhetem, hihetem) azt is, hogy saját szenvedésemmel „kiegészítem testemben azt, ami hiányzik Krisztus szenvedéséből, testének, az egyháznak javára” (Kol 1,24).

Karl Rahner teológiai szemléletében tehát az élet egésze *végső soron* (és minden szenvedés ellenére is) értelmes, mivel Isten végtelen és felfoghatatlan titkába merül. Olyan eredmény ez, amellyel nem szolgálhat a pszichológia, sem a szociológiai vagy politológiai tudományok; hiszen *maga a kérdés* kívül esik a szaktudományok illetékességi körén: elvileg a filozófia, illetve teológia vizsgálódásának területére tartozik. Ebből az is következik, hogy a szaktudományok művelői – ha hozzászólnak is (ami emberileg elkerülhetetlen) –, azt filozófusi-teológusi minőségben teszik. Csakhogy a szenvedéssel szemben a filozófiai érvek is elnémulni kényszerülnek – s éppen ennek bevallásában áll Rahner bölcséleti teljesítménye. Helyesen értve ezt az eredményt, úgy is mondhatjuk, hogy miként a szaktudományok a filozófiában alapozódnak, úgy a filozófia vagy önmagát kényszerül megalapozni, vagy kifejezetten a teológiára utal, melynek útját előkészítheti. A teológia gyökerei pedig a misztikába nyúlnak; abba a mélységbe, ahonnan egyedül remélhetünk feleletet a szenvedésre vonatkozó kérdésre (misztikán itt Jézus Krisztussal való élő, személyes, tapasztalati kapcsolat értendő).

c) *A szenvedés-tanulmány végkövetkeztetése: válasz nélküli apofatikus misztika* – 1981 januárjában, egy interjúban Rahnert egyebek között újra a szenvedésről kérdezték, mely – úgymond – a világban sok ember számára „talány”, és amelyre „a kereszténység is csak töredékesen képes válaszolni”. Rahner válaszképpen a fent elemzett szenvedés-tanulmányra utalt: „Nézzé, a *Schriften zur Theologie* 14. kötetében közreadtam egy tanulmányt ezzel a címmel: *Miért hagyja Isten, hogy szenvedjünk?* Ennek a tanulmánynak a végkövetkeztetése, hogy nincs rá válasz, hogy a szenvedés felfoghatatlansága nem intézhető el jámbor

¹⁸ I. m. 438. (Az inntől következő rész már hiányzik mind a Pannonhalmi Szemlében, mind pedig a Sapienianában megjelent fordításból, mivel ezek a *SchTh* XIV, 450–466=SW 30, 373–384 forrás alapján készültek, nem pedig a Karl Rahner: *Worte vom Kreuz*. Herder, Freiburg, 1980, 17–45 változat alapján, mint Dévény István fordítása.)

¹⁹ I. m. 439. (Karl Rahner: *Worte vom Kreuz*, i. m. 43–44).

szólamokkal, amelyeket plébánosok is mondanak [olykor] a szószékről, a problémát nem lehet félretenni, hanem csak a magatartás [azon] konkrétságában lehet elfogadni és leküzdeni, amelyben Isten felfoghatatlanságát is elfogadjuk.”²⁰

Nehéz volna ennél rövidebben és frappánsabban fogalmazni. Talán ezért lehet Karl Rahner *Miért hagyja Isten, hogy szenvedjünk* című tanulmánya ma, egy emberöltő elmúltával is segítségünkre, hogy ne elégedjünk meg a válaszokkal, amelyek a problémát túlságosan elhamarkodottan és olcsón akarják „megoldani” – ami jelentős pontokon annyit tesz: diszkvalifikálni, hatályon kívül helyezni –, hanem hagyjuk a kérdést annak valódi súlyával érvényesülni.²¹ S ha igaz az amerikai ferences prédikátor Richard Rohr megjegyzése, miszerint „[a] hit (...) nem azt jelenti, hogy megvannak a válaszaink, hanem azt, hogy hajlandók vagyunk válaszok nélkül élni”,²² akkor joggal állíthatjuk, hogy Rahner szenvedés-tanulmánya végső teológiai igénnyel éppen ezt az apofatikus misztikába vezető hitet tematizálta.

Auschwitz és Isten válasza a „miért” kérdésre

Ha közvetlen tanulságképpen bármit is mondhatunk a történelmi reflexióra vonatkozóan, ezt biztosan: nem szabadulunk a „miért” kérdésektől. Csakhogy – mint fentebb láttuk – adós maradni a válasszal teológiai szempontból bizony erénynek is számíthat. Mert a feltoluló kérdések sora végeláthatatlan: Miért szenvednek a vétlen gyermekek? Miért vannak gyógyíthatatlan betegségek? Miért keverednek bele ártatlanok is háborús konfliktusokba? Miért válnak földönfutóvá – gyakran egyik napról a másikra – emberek százezrei különböző természeti katasztrófák miatt; ráadásul gyakorta olyan országokban és régiókban, ahol a szegények legszegényebbjai élnek (Haiti, Fülöp-szigetek stb.)? Vajon Isten odafigyel rájuk? Vagy süket marad a jajkiáltásukra? Miért hallgat?

Nincs az a hatalom, amely megtilthatná, hogy kérdezzünk – és ez a jog a hívő embert semmivel sem kevésbé illeti meg.²³ Sőt, bizonyos szempontból az ő kérdései még élesebbek, még követelőbbek, még húsbavágóbbak az ateistáénál vagy az agnosztikusénál: Hogy hagyhatja mindezt Isten?

Idézhetnék Ferenc pápa Lampedusa szigetén, afrikai bevándorlók előtt mondott szívbemarkoló beszédéből. De hadd hozzak inkább egy immár klasszikus példát. A sok tízmillió ember – katonák és polgári lakosok, férfiak és nők, gyermekek és öregek – életét követelő világégés, a II. világháború rettenetének európai szimbóluma: Auschwitz. A náci koncentrációs tábor borzalmai kapcsán csillapítatlan és csillapíthatatlan szenvedéllyel tör fel újra a szenvedés értelmére vonatkozó ősi kérdés. 2006. május 28-án XVI. Benedek pápa tett látogatást Auschwitzban. Szavai őszinte megrendülést fejeztek ki. Megindult és megindító, egyszerű és minden kimódolt retorikától mentes szavak hangzottak el: „Ezen a helyen elakadnak a szavak, csak megrendült hallgatás következhet – hallgatás, amely belső kiáltás Istenhez: Miért hallgattál? Hogyan tűrhatted el mindezt? Ebben a hallgatásban meghajlunk belsőleg azok megszámlálhatatlan serege előtt, akik itt szenvedtek, és akiket itt kivégeztek; ez

²⁰ *Christentum an der Schwelle des dritten Jahtausends. Karl Rahner.* (Interviewt von Hans Schöpfer.) In SW 31: *Im Gespräch über Kirche und Gesellschaft.* (Interviews und Stellungnahmen. Bearbeitet von Albert Raffelt.) Herder, Freiburg, 2007, 260–280, itt: 273.

²¹ A kérdés méltóságáról és a válasszal szembeni „elsőbbiségéről” vö. Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer.* (Ford. Bonyhai Gábor.) Osiris, Budapest, 2003, 410–420.

²² Richard Rohr: *Jób és a szenvedés misztériuma.* (Ford. Malik Tóth István.) Ursus Libris, Budapest, 2007, 94–95.

²³ Vö. például Andreas Knapp – Melanie Wolfers: *Glaube, der nach Freiheit schmeckt. Eine Einladung an Zweifler und Skeptiker.* Pattloch, München, 2009; Gabriela Grunden: *Wer glaubt, fragt.* Echter, Würzburg, 2010; Peter L. Berger – Anton C. Zijderveld: *Lob des Zweifels. Was ein überzeugender Glaube braucht.* Kreuz, Freiburg, 2010.

a hallgatás azután egy hangos kéréssé lesz a megbocsátásra és a kiengesztelődésre, kiáltássá az élő Isten felé, hogy ezt soha többé ne engedje megtörténni.”²⁴

Legyen szabad itt egy számomra megrendítő, személyes beszélgetés emlékét is felidézni. Egy német barátom a televízión keresztül követte a német pápa auschwitz-i látogatásának eseményeit. A közvetítés után elmesélte – pedig javakorabeli pap, jezsuita és pszichológus az illető –, hogy azon a ponton sírta el magát, amikor a pápa beszéde után, ahogy elállt az eső, egy tündöklő, teljes ívű szivárvány jelent meg az égen: szivárvány, amely az Öszövetség mély teológiai szimbolikája szerint Isten első, Noé által a népekkel kötött szövetségének jelképe. A kiengesztelődés szimbóluma. Szébb dramaturgiát el sem lehetett volna képzelni... Mert úgy tűnik, a mi Istenünk, Jézus Krisztus Atyja, a drámai megoldásoknak is mestere. Hiszen a kereszténység „műfaja” nem tragédia; a Megváltó keresztthalála ellenére sem az! Sokkal inkább *drámáról* van szó: az üdvtörténelem, az üdvösség ökonómiájának egésze voltaképpen azon események drámája, amelyek Isten és ember között zajlottak, s amelyek Jézus Krisztus feltámadásával érték el fokozhatatlan, megrendítő, katartikus tetőpontjukat.

Összegzés: lelkipásztori érettséggel a szenvedésről

Végső kérdésekre nem lehet végérvényes válaszokat adni – mondtuk a bevezetőben; s ilyenekkel Karl Rahner fent elemzett tanulmánya sem szolgált. Összegzésképpen most mégsem jogosulatlan szenvedés-teológiájából töredékes szavakkal mérleget vonni.

A Herder Kiadó 2010-ben különlenyomat formájában adta közre Karl Rahner szenvedés-tanulmányát, melyhez Karl Lehmann, Rahner egykori tanársegédje írt előszót. A bíboros emelkedett szavakkal méltatja a teológus Rahner *lelkipásztori* teljesítményét, amennyiben a szenvedést Isten misztériumával hozta összefüggésbe. Szavai szerint: „A teológia sohasem tudta ezeket a [miért-] kérdéseket kikerülni. Karl Rahner pedig nem lett volna Karl Rahner, ha nem tette volna ki magát ennek a kihívásoknak. Ő sohasem hátrált meg az egészen konkrét kérdések és félelmek elől. Mint pap, mint lelkipásztor, mint a Jézus Társasága tagja, újra és újra feltette a szenvedésre vonatkozó kérdést. A teodícea kérdése őt, mint teológust nem hagyta nyugodni.”²⁵ Rahner teljesítménye tehát kitüntetett módon is lelkipásztori jelentőségű: végső soron – akkor és máig is – a Szent Titokba való bevezetésül (azaz műsztatógiaként) szolgál.

²⁴ Benedikt XVI.: *Wo war Gott? Die Rede in Auschwitz*. Herder, Freiburg, 2006, 9. Idézi Andreas R. Batlogg – Albert Raffelt: i. m. 10.

²⁵ Karl Kardinal Lehmann: *Geleitwort*. In Karl Rahner: *Warum läßt uns Gott leiden?* Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2010, 12.